

ATLANTIS, STOCKHOLM

© ROSE LAGERCRANTZ 2012

© BOKFÖRLAGET ATLANTIS AB 2012

OMSLAG OCH GRAFISK FORM: SEBASTIAN WADSTED

TYPOGRAFI: MINION PRO

PAPPER: MUNKEN PREMIUM CREAM

TRYCKERI: LIVONIA PRINT, RIGA 2012

BOKBINDERI: LIVONIA PRINT, RIGA 2012

ISBN: 978-91-7353-575-5

WWW.ATLANTISBOK.SE

INNEHÅLL

GEORG	9
ANNIE	29
HILDE	45
SOLLIE	59
MIN HUGO	69
RÓZSI	75
GITL	87
SARA	95
ONKEL HUGO	103
TANTE GEORGETTE	113
KVINNORNA PÅ CREST HOTEL	117
ADELINE	137
ELLA	171
MORBROR TULLI OCH IBO	181
ADELINE FÖR SISTA GÅNGEN	189
BARA JAG, ROSE	215
ÖVERSÄTTNINGAR FRÅN TYSKA	233

NU MÅSTE JAG skynda mig att berätta innan allt är borta.

Jag minns fortfarande det mesta. Den oförklarliga glädjen jag kände om dagarna. Den smygande rädslan om kvällarna för vad som utspelade sig i vår kolkällare. Skräcken för Svenne och Göran, Filvägens farliga slagskämpar. Bara jag såg skymten av dem rusade jag hem till mamma som alltid vakade över mig med sina himmelsblå ögon. Men ingen kunde hjälpa mig utom min starka pappa, Georg. Det var bara det att han nästan aldrig var där.

Pappa var resande i affärer, men ibland kom han hem och fyllde luften med främmande namn som Berlin, Dresden och Leipzig. Och vardagsrummet fyllde han med presenter – en tavla, några porslinstallrikar med rosor på eller ett bordsur. Han hade klockmani. I den lilla lägenheten på Filvägen 9 i Midsommarkransen samlades fler och fler urverk. Vi hade ett gökur, vi hade ett förgyllt bordsur med en herde och en herdinna som klättrade mot toppen av en kulle med mera, med mera. Gemensamt för alla klockorna var att de inte gick.

Så många klockor, men ingen tid! Tiden fanns inte än. Bara väntan. Väntan på att mamma skulle sluta prata

- 10 i telefon på språk som jag inte förstod – ungerska eller rumänska. Väntan på att jag skulle bli stor och börja skolan. Väntan på att pappa skulle komma hem från nya resor med bakluckan fylld med nya skatter. Jag fick hjälpa honom att bära upp dem från bilen. Alla gatans barn stod och tittade på.

Det första pappa brukade göra när han kom hem var att sova, trött som han var efter att ha kört så långa sträckor. Men när han vaknade blev hans uppstigande kungligt. Det började med ett bad i det lilla badrummet som ångade av varmvatten och tvålar som luktade tjära.

Efter badet följde en långsam påklädning under kontemplation. Han brukade sitta en stund på sängkanten iförd undertröja och kalsonger, innan han sträckte sig efter sin elektriska rakapparat.

»Nah, Mutze Putze, was machst du«, frågade han när han liksom av en tillfällighet fick syn på mig som inte avlägsnade mig från honom en sekund.

Han kunde tala svenska men gjorde det inte om han inte måste. Jag kunde tala tyska men ville prata som barnen på gatan.

En dag kröp det fram hur rädd jag var för Svenne och Göran. Pappa gick till köksfönstret, öppnade det och bad mig att peka ut dem. När han fick klart för sig vilka de var, gav han till ett gapskratt och fick fram en enkrona ur byxfickan. Den skulle jag få om jag gick ut och gav de där små pojkarna var sin smäll.

»Jag står här och tittar«, lovade han.

Hur tänkte han egentligen? Jag var fem och Svenne

och Göran var pojkar i skolåldern. Det kunde gå bra
eftersom pappa hade lovat att komma till min und-
sättning. Men vad skulle hända när han for sin väg igen?

Pappa var nästan alltid borta.

Jag avstod från enkronan.

12 »MINNS DU SVENNE OCH GÖRAN?« frågar jag mamma när jag kommer till henne på sjukhuset.

Mamma blundar.

»Minns du att pappa ville ge mig en krona om jag gick ut och smällde till dem?«

Hon nickar.

För några veckor sedan ramlade hon och bröt lårbenshalsen. Hon snubblade på mattan mellan sovrummet och vardagsrummet i sin lilla lägenhet, ett farligt ställe för en människa som hon. Hur många gånger hade jag inte bett henne att ta bort den där mattstumpen, men det ville hon inte höra talas om. Hon skrek åt mig att mattan skulle ligga där den låg, hon skulle nog klara den som hon hade klarat allting annat i livet.

Hon har haft tyfus, bröstcancer, hjärnblödningar, hjärtinfarkter. Hon har brutit armar och axlar och ena benet – hon har redan brutit benet en gång! Då hände det vid ingången till Konsum, också det ett farligt ställe. Golvet där är ojämnt. Läkaren sa att hon aldrig mer skulle kunna gå, men efter några månader var hon uppe och hoppade på kryckorna, skummande av raseri över att ha fällts så nesligt.

Den här gången förstår hon inte hur det gick till när hon bröt sig, säger hon.

Om och om igen säger hon så.

Hon kan inte fatta det. Hon hade ju bara stigit upp för att gå på toaletten.

PÅ FILVÄGEN i Midsommarkransen bodde vi i en ljus tvåa som slöt sig skyddande om sina invånare. I det lilla vardagsrummet trängdes en vit- och blårandig soffa, en fåtölj, ett matbord, sex stolar, en jättelik radioapparat och en liten tevagn klädd med kakelplattor. Kakelplattorna var dekorerade med skimrande gröna och blå fåglar. Hade någon kommit på att fråga mig om vi var rika hade jag med övertygelse svarat ja. Med en sådan tevagn! En stor del av mina första år tillbringade jag hopkrupen på dess räfflade underrede medan mamma talade i telefon med sina väninnor eller sin bror Victor som mest kallades Tulli för att han hade haft så tulpanröda kinder när han var liten. Av det röda på kinderna syntes ingenting längre, men han hade en näsa som påminde om ett päron.

Tulli hade inte deporterats till Auschwitz som de andra i mammas familj utan förts till ett arbetsläger och sedan på något vis kommit undan – lyckats gömma sig. Ibland kom någon och visade honom tidningar där det stod vad som hände med gömda judar som blev upptäckta. Jag tror att det var under den tiden grunden lades till all den ångest som min morbror sedan levde med.

När kriget var slut kunde han ta sig till hemmet i Sighet, en stad i nordöstra Transsylvanien som ibland tillhört Rumänien, ibland Ungern. Men huset som familjen hade bott i stod tomt. Alla judar i Sighet var borta.

Till slut träffade han två unga kvinnor, systrar, som överlevt Auschwitz och Bergen-Belsen och precis som han själv nu hade sökt sig tillbaka till sitt forna hem.

- 14 Efter en tid tog han mod till sig och friade till den äldre, Scharlotta, men fick nej. Då friade han till den yngre, Ibo, som inte heller ville gifta sig.

Vad var det som fick henne att ändra sig?

Jag vet inte. Det var väl som mamma brukar säga:

»Allein soll sein a Stein.«

Fritt översatt från jiddisch: inte ens en sten ska behöva vara ensam.

Tulli och Ibo gifte sig, lämnade Rumänien och kom till Sverige. I några år bodde de i Stockholm. Han skurade trappor på lampfabriken Luma. Hon jobbade på posten. Svenska lärde de sig snabbt.

Den tolfte juni 1952, på min femårsdag när alla gatans barn var i köket hos oss och åt chokladpudding, kom Tulli och Ibo för att ge mig en present, en liten guldring, och ta farväl. De hade bestämt sig för att emigrera till Kanada dit mammas och Tullis syster Lodi hade sökt sig.

Så försvann min morbror med sina snälla blå ögon och näsan som hade fått sin form efter att han i ungdomen hade opererat bort polyperna. Läkaren avlägsnade inte bara dem utan av någon okänd anledning också näsryggen med resultatet att hela näsan kollapsade. Denne olycksalige läkare deporterades senare med sin fru. Sin enda dotter hade han gömt på sjukhuset, men en kollega förrådde flickan. Hon fördes också till järnvägsstationen i Sighet för att skickas till Auschwitz.

Det var historien om morbror Tullis näsa. Sådana berättelser var det jag snappade upp som barn.

Lugnt satt jag på tevagnens underrede och väntade utan att veta på vad. Att de skulle sluta prata. Eller att jag skulle bli stor och börja skolan, som flickan i huset mittemot, Kristina Feldt. Hennes namn har blivit kvar i mig som vore det mytiskt, ännu utstrålande alltings ursprung och förväntan.

Kristina hade en lillebror som hette Åke och inte kunde säga r. Det var mycket sällsamt. Om jag ställde mig i köksfönstret om mornarna kunde vi vinka till varandra.

Ibland kom deras farmor och vinkade också.

Sedan måste Kristina gå till skolan. Och jag måste klä på mig.

Också min påklädning var högtidlig. Jag har en tydlig bild av hur jag satt i mammas knä och lät henne trä på mig långstrumporna som hon knäppte ihop med livstycket. Sedan trädde hon på mig underbyxorna, den grönrutiga klänningen och sedan den blå- och vitrandiga soffan, hela vardagsrummet och det lilla köket där jag hade mina leksaker i kastrullskåpet. Hela mitt lugna hem hade jag på mig som vore det en klädnad i vilken jag sedan rörde mig i det ensamma barnets lekar.

Vid mina fötter låg vår hund och iakttog minsta rörelse, en lugn boxertik med ett litet fint huvud, Bonnie.

En hel del tid tillbringade jag också som konvalescent i mina föräldrars dubbelsäng med en trave bilderböcker i knäet.

Mamma måste ha stoppat ner mig där för minsta hosta.

- 16 Men under allt detta ljusa lugn rådde en obestämd och aldrig uttalad oro som växte om kvällarna när jag måste ligga i min egen säng.

Det var då det nakna och gråtande barnet i kolkällaren uppenbarade sig. Man kunde se in i den genom en ruta uppifrån gatan. Kolet låg skyfflat i högar och längst bort skymtade elden i husets värmepanna. Där brukade ett barn spärras in, en flicka som med sitt långa tjocka hår såg ut som min jämnåriga syssling Adeline.

Denna Adeline levde egentligen långt borta i ett annat land. Hon bodde med sin Maman och sin Papa i ett gammalt gult hus på 15 rue Méchain i Paris fjortonde arrondissement. Vi hade mötts i treårsåldern när mamma som var kusin med hennes far Solli var där på besök med mig.

Hur kom hon till kolkällaren på Filvägen om kvällarna?

Det frågade jag mig inte Det var bara så. Blund-ande höll jag mig i ett bräckligt staket av trygghet tills synen upplöstes som dimma och jag somnade.

Jag talade aldrig om det. Inte heller orden fanns än. Det fanns varken tid eller ord. Språket skulle snart komma till mig som det kommer till barn, men under mina första år har jag känslan av att jag bara lyssnade och iakttog. Jag betraktade fotografierna över mammas säng, studerade bilden av min ljusa mormor Rose, henne som jag hade fått mitt namn efter, och ett foto av en vacker mörk man, min morfar.

På pappas sida av sängen hängde fotografier av min alltid lika vänligt blickande farmor, henne som jag

hade fått mitt andra namn efter, Else, och min farfar Alexander med mörk uppsyn.

Ibland, när vi fick besök, plockades några andra bilder fram, sepiabruna ateljéfoton av mammas döda syskon, två systrar och en bror. De var unga och glada och systrarna hade varsin leende liten pojke. Om dessa barn hördes aldrig sådana där historier som ibland förekommer i familjer där någon har dött ung. När jag i fem- eller sexårsåldern fick för mig att ansätta mamma med frågor om hennes barndom i Karpaterna, sa hon att hon inte kom ihåg. Hon hade tyckt om att åka skridskor. Och så hade hon haft en stickad kofta med renar på. Mer blev det inte. I stället tog hon en bok och började läsa för mig. Hon kunde läsa sig hes utan att jag fick nog. Det var bröderna Grimms sagor och böckerna om Pippi Långstrump, Bullerbybarnen och Pelle Svanslös. Och pappa reciterade dikter av Goethe.

Der Erlkönig.

»Wer reitet so spät durch Nacht und Wind, das ist der Vater mit seinem Kind ...«

Men mitt i dikten gjorde han halt och tog fram rakapparaten. Eller reste sig och bad mamma om en ren skjorta. Stel av koncentration satt jag bredvid honom på sängkanten och väntade på fortsättningen.

Men han kunde inte mer, sa han.

18 DET HAR GÅTT en månad sedan mamma hamnade på S:t Göran, men hon ligger fortfarande i sängen utan att göra minsta ansats att komma upp.

Jag går till henne varje dag och när jag inte är där ringer jag varannan timme. Hon talar med svag stämma, frågar när jag kommer.

»Jag väntar«, säger hon. »Jag ska ha tålamod.«

Och jag släpper allt jag har för händer och rusar dit igen.

DE BEHÖVDE mammas sång på S:t Göran och har flyttat henne till Sabbatsberg där hon ligger nu vit och orörlig som i en öppen kista.

Jag sitter hos henne och funderar på vad stort som hände mer på Filvägen.

Jag lärde mig läsa. En flicka som gick i skolan visade mig olika bokstäver och ljudade dem. Jag fick säga efter. Hon pekade på bokstäverna igen. Nu var det min tur. Varje gång jag ljudade fel slog hon mig med en pinne på knäna. Jag minns ännu hur några bokstäver plötsligt drog ihop sig till ett ord. Häpnaden!

»Minns du hur gammal jag var?« frågar jag mamma. Men det kan hon inte säga. Hennes minne är så kort. Det måste det kanske vara för att man ska orka leva när man har upplevt sådant som hon har varit med om.

»Det är min starka vilja som håller mig uppe«, brukar hon säga.

Men nu märks det inte mycket av den. När sjukgymnasten kommer och hjälper henne ur sängen för att hon ska träna sig på att gå, ger hon upp redan efter två minuter.